

Utolsó esély a turizmusfejlesztésre? A helyi közösségekre alapozott turizmusfejlesztés lehetőségei az Ormánságban

The last chance for tourism development? Possibilities for tourism development based on local communities in the Ormánság

SZABÓ KATINKA – PÁLFI ANDREA

Összefoglalás

A tanulmány első felében megkíséreljük az Ormánság térbeli lehatárolását, majd a terület társadalmi-gazdasági problémáit mutatjuk be, amelyek egészen a XVIII. század közepéig visszavezethetők. Az Ormánság turizmusának jellemzőit is vizsgáljuk a napjainkban megfigyelhető globális turisztikai trendeknek megfelelően. A kutatás felhívja a figyelmet az Ormánság turisztikai vonzerőinek térbeli mozaikosságára, amely az előzőekben tárgyalt problémák mellett tovább nehezíti a tényleges turizmusfejlesztést és szervezést. Ezért főként az ökoturizmusban rejlő lehetőségeket emeljük ki, amely mint termék nemcsak a terület adottságaihoz illeszkedik, hanem az Ős-Dráva Program elképzeléseivel is összeegyeztethető. Ezt követően a turisztikai kínálat egy másik elemét, a szálláshelyszolgáltatást vizsgáljuk, amelynek struktúrája, kapacitása és a kapacitás-kihasználtságára vonatkozó adatok hűen tükrözik a térség turizmusának helyzetét. A kínálati oldal sajátosságainak figyelembe vételével szeretnénk rávilágítani az attrakciók üzemeltetői, a turisztikai szolgáltatók és a civil szféra közötti összefogás, együttműködés szükségességére, illetve lehetőségeire, egy „jó példán”, a Zöldutak módszertánán, valamint gyakorlati hasznosításán keresztül.

Kulcsszavak: *Ormánság – ökoturizmus– Ős-Dráva Program – együttműködés– Zöldút*

Abstract

After determining the spatial boundaries of the Ormánság, authors focus on the socioeconomic problems of the region, which can be traced back to the middle of the 18th century. Characteristics of tourism in the Ormánság are analysed according to today's global tourism trends. The study draws readers' attention to the scattered tourist attractions of the region, what further complicates the development and organization of tourism. Ecotourism presents opportunities for development; and as a product, fits the area and is fully reconcilable with schemes of the Old-Drava Program. Authors focus on tourism supply, by examining the accommodation services that reflect the status of tourism in their structure, capacity and the data of utilization. Authors highlight the importance of co-operation between the maintainers of attractions, the suppliers and the civil sector. Opportunities are analyzed through a best practice example, the methodology and practice of the Greenways.

Keywords: *Ormánság – ecotourism – Ős-Dráva Program – co-operation – Greenway*

Bevezető

Az Ős-Dráva Program fő tervezési területét a Baranya megye délnyugati szegletében fekvő Ormánság adja. Ezen tájegység talán legnagyobb problémája a közösségek hiánya, mégpedig olyan közösségeké, amelyek tagjai (a 2013 májusában tartott „Felelő(s) Községek” konferencia címével, témájával összhangban) felelősnek érzik magukat

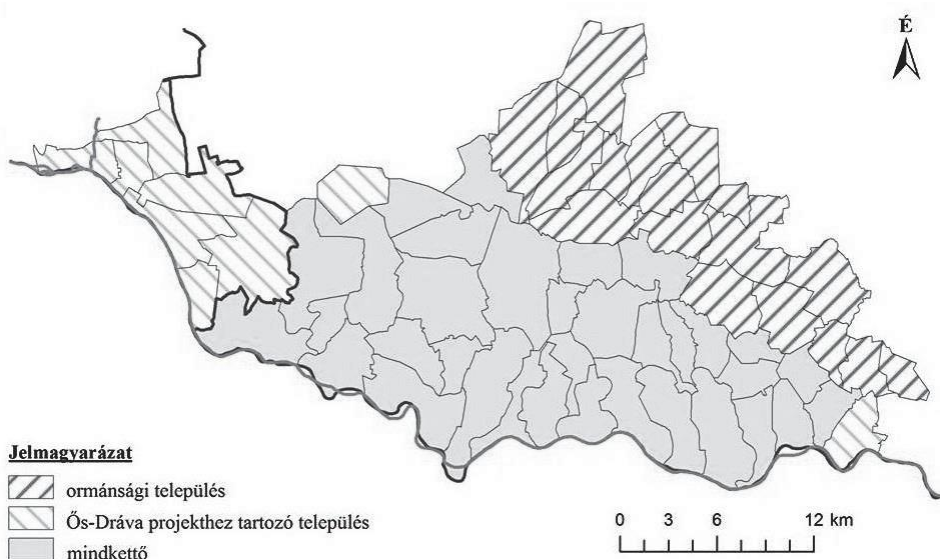
egymásért, a családjukért, rokonaikért, szomszédjaikért, tágabb értelemben véve pedig a saját és környező településeik lakosaiért, még abban az esetben is, ha személyesen nem ismerik egymást. De vajon miként kell ezt a felelősséget gyakorolni? Melyek azok az értékek és/vagy érdekek, amelyek mentén el lehet indulni?

Ezen kérdésekre szeretnénk válaszokat találni, legfőképpen a turizmusfejlesztés oldaláról. A terjedelem korlátozottsága miatt leginkább csak felvillantánánk olyan problémákat (továbbá a mögöttük álló okokat, azok jövőbeli hatásait) amelyek az Ormánság lakossága, életszínvonala és egyáltalán megélhetése szempontjából napjainkban a legfontosabbak, és amelyek megoldása bizonyosan az Ős-Dráva Program feladata lesz. Meglehet, ez az utolsó esély arra, hogy az Ormánságot kilendítsük ebből a társadalmi-gazdasági veremből, amelyben egy fontos feladat a közösségek építése, újjáépítése. Napjainkban az élet oly sok területén kell helyt állni, hogy a valahová tartozás érzete, az együtt alkotás öröme, a hasznosan töltött közös idő során keletkezett energia, és a közösségek „teremtő” ereje meghatározó lehet, nemcsak a mindennapjainkban, hanem a turizmustervezés és -fejlesztés területén is.

Lehatárolási kérdések

Az Ormánság lehatárolása nem egyszerű feladat, mivel a tájegység nem egységes domborzati arculatú kistáj, hanem inkább néprajzi fogalom. Kiss Géza (1937), egykori kákicsi református lelkész kutatásai alapján ma az Ormánság 52 kisebb-nagyobb települést foglal magában, déli határa a Dráva, nyugati a Somogy-Baranya megyehatár, keleten és északon, ahol a legbonyolultabb a lehatárolás, az egykori népviselő (bikla), kulturális különbségek, szokások és hagyományok alapján különítjük el a Harkány-Siklós-Villány háromszögtől, illetve Pécs háttértelepüléseitől. További problémát jelent, hogy az így meghatározott települések nem esnek egybe teljes mértékben az Ős-Dráva Program tervezési területeként megadott 36 településével (1. ábra).

1. ábra. Az Ormánság települései az Ős-Dráva Program tervezési területéhez képest

Forrás: Kiss, 1937; <http://www.osdrava.hu/os-drava-program/telepulesek/>

A történelem hatásai napjaink Ormánságának társadalmi-gazdasági folyamataira

A manapság társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból egyaránt elmaradt Ormánság problémáinak gyökerei a múltban keresendők. Legalább négy törésvonalat meg tudunk határozni, amelyek következtében a terület fejlődése elmaradt az országos szinttől. Az első ilyen törésvonal a Mária Terézia által 1767-ben bevezetett, ún. úrbéri rendelet, valamint annak következménye, az egykészés volt. A rendelet ugyanis megakadályozta a térségben a birtokok gyarapítását, így azért hogy az amúgy is kicsi birtoktestek ne aprózódjanak tovább, a helyi protestáns családok mindössze egyetlen gyermeket vállaltak, amivel a XIX. század folyamán kezdetét vette az Ormánság helyi társadalmának az erodálása. (Fehér, 1996)

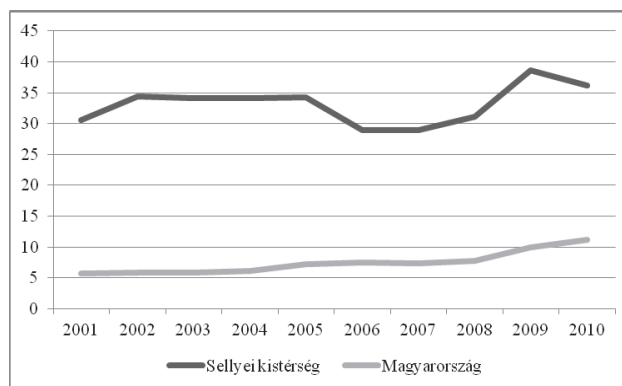
Második nagyobb törésvonalként a Trianoni békediktátum következtében létrejött határmenti helyzetet emelnénk ki, amely hatására a tájegységnek megszűnt minden kapcsolata a Dráván túl fekvő jugoszláv, később horvát részekkel, továbbá periférikus, határmenti helyzetbe került az újonnan kialakult „Kis-Magyarországon” belül. (Tésits, 2009)

A harmadik törésvonal talán a legösszetettebb: a XX. század második felében az életkörülmények folyamatos romlása elől menekülve elvándoroltak a térségből a fiatal, magasabban képzett „ormánsági egykék”. Először és nagyobb számban a közelebbi városokat (Pécs, Budapest) célozták meg, később inkább a fejlettebb nyugat-európai országokban kerestek munkalehetőséget, megélhetést. Az Ormánságból való elvándorlás a mai napig megfigyelhető, amely a gazdasági válság miatt fokozódott is. (Rudl, 2009)

Az üresen maradt házakba, lakásokba pedig leginkább roma/cigány családok költöztek, akiknek aránya, az önkormányzatok becslései alapján napjainkban 25-30% között mozog (2003) és akik jellemzően alacsony(abb) iskolai végzettséggel, szakképzettséggel rendelkeznek, így nem tudtak beilleszkedni a helyi közösségekbe, amely probléma számos konfliktus forrása is a térségben. (Baranyi, Fekete & Koncz, 2003)

A rendszerváltást követően a helyi termelőszövetkezetek először csak jóval kevesebb embert foglalkoztattak, aztán sorra bezártak, így a helyi mezőgazdaság szerkezete teljesen átalakult, valamint a munkanélküliek száma jóval az országos átlag fölé emelkedett (2. ábra). A határ túloldalán kibontakozó délszláv konfliktus pedig csak tovább rontott a rossz helyzeten, mivel távol tartotta Baranya megyétől a működő tőkét, amely beruházásai által esetleg új munkahelyeket teremthetett volna. (Tésits, 2009)

2. ábra. A munkanélküliség alakulása a Sellyei-kistérségben az országos átlaghoz viszonyítva 2001 és 2010 között (%)

Forrás: KSH és Baranya Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központja

Turizmus az Ormánságban

Napjainkban számos olyan trend figyelhető meg – így pl. a motiváció diverzifikációja, a fizetett szabadságok szétfordulása (Lengyel, 2004), a rurális térségek és védett, természeti területek iránti növekvő kereslet (Aubert, 1999; Szabó & Csapó, 2012) stb. – amelynek következtében a szabadidő eltöltése a tömegturizmustól eltérő módon történik. Így lehet az, hogy kialakul az ún. alternatív turizmus, amelynek növekedési üteme az egyes előrejelzések szerint magasabb, mint az egész turizmus szektoré (4%-ot meghaladó). (Puczkó & Rátz, 2005)

A különböző turizmusformák esetében megfigyelhető, hogy felértékelődik a természeti környezet, a kulturális és történelmi örökséghelyszínek, a hagyományok, a helyi közösségek szerepe és jelentősége, valamint az aktív szabadidő eltöltés lehetősége. Az alternatív turizmus egyre nagyobb hangsúllyal jelenik meg az utazások során, amelyre általában jellemző, hogy egyéni (rendszerint kis létszámú) érdeklődés az alapja, lassú fejlődésű, a célterület és a helyi lakosság érdekei, a személyes emberi kapcsolatok a meghatározóak benne, mennyiség helyett a minőségre törekszik, nem kommersz, a természeti és kulturális látnivalók állnak a középpontjában. Itt kiemelten fontos lesz az aktivitás, az egyediség, az ismeret- és az élményszerzés, az egészségtudatosság és a hagyományörzés. Válfajai közé tartozik például az ökoturizmus, a kulturális, az örökség-, az etnikai, a vallási, a kaland-, a bor-, az agro- és a falusi turizmus. (Aubert et al., 2007; Kelemen, 2006)

Az Ormánság turizmusának szempontjából az alternatív turizmus termékei – így főképp az öko- és az aktív turizmus – irányába történő fejlesztések jelenthetik a kiutat. Azonban a nehéz társadalmi-gazdasági helyzet, a határmenti, periférikus elhelyezkedés, az elszigetelődés, a munkanélküliek nagy aránya, az alacsony színvonalú alpinfrastuktúra, valamint a turisztikai infra- és szuprastruktúra hiányosságai megnehezítik a turizmusfejlesztést. Következésképpen a helyi turizmus mutatói igen alacsony értékeket mutatnak, nem tükrözik vissza azt a gazdag potenciált, amely az olyan egyedi, ma kifejezetten keresett értékek alapján, mint az Ormánság természetközelsége, érintetlensége, „a világtól való elzártsága” várható lenne. Mindez azzal magyarázható, hogy napjainkban az Ormánság a desztinációvá való fejlődés kezdeti szakaszában jár. Természeti és kulturális értékei figyelemreméltó attraktivitással rendelkeznek, ezért a területen az erdőkre, az egyedi állat- és növényvilágra, az aktivitásra és a tradicionális örökségekre épülő turisztikai termékek a dominánsak. Az egyre fokozódó érdeklődés azonban mindenképp a terület tudatos fejlesztésére irányítja a figyelmet. (Aubert et al., 2012)

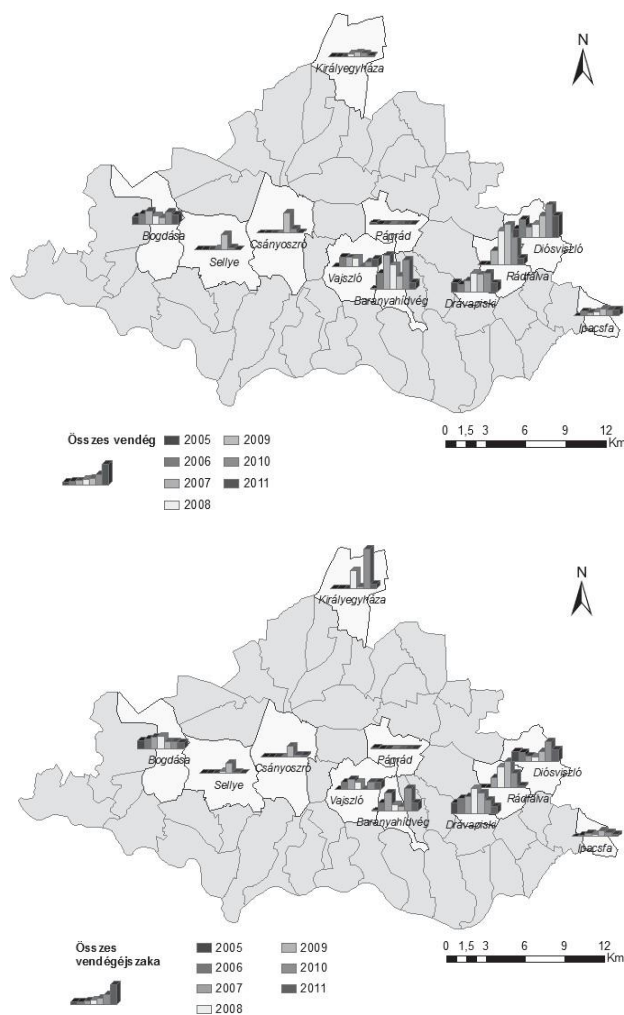
A vonzerők viszont szigetszerűen helyezkednek el az Ormánság mintegy 600 km²-es területén: viszonylag nagy utat szükséges megtenni például abban az esetben, amennyiben a turista látni szeretné a híres Kórosi fakazettás református templomot, majd Drávasztáránál a Dráva-kikötőt. Továbbá az egyes látnivalók megközelíthetősége (többségében személygépkocsival, vagy kerékpárral lehet eljutni), valamint nyitva tartása is bizonytalan, a térség turisztikai szolgáltatói közötti együttműködési szint pedig rendkívül alacsony. (Aubert et al., 2012)

A szálláshelyek, valamint azok férőhelyeinek a száma is alacsony az Ormánságban. A KSH adatai szerint a 2011-es évben mindössze két kereskedelmi szálláshely (Sellyén egy panzió, illetve egy kemping) működött a térségben. Problémaként merült fel az is, hogy a kereskedelmi szálláshelyek között hiányoznak a magasabb kategóriájú szálláshelyek, amelyekre igény főként a vadászturizmus képviselőinek a részéről érkezne. A vizsgált

területen 2011-ben viszont tizenhat falusi szálláshely működött, amelyek három, vagy négy napraforgós kategóriával bírtak. Ezek közül pedig négy rendelkezett „Dél-Dunántúli Ökoporta” minősítéssel, ennek megfelelően magasabb színvonalú igényeket is képesek voltak kielégíteni, szélesebb és teljesebb élménykínálattal rendelkeztek, a vendégházakat pedig az ökotudatosság jegyében alakították ki. (Aubert et al., 2012)

Az Ormánságba 2005 és 2011 között érkező vendégek és az általuk itt eltöltött vendégéjszakák száma rapszodikusán alakul, ám főként az utolsó két évben folyamatos csökkenést tapasztalhatunk (3. ábra). A külföldi, valamint a belföldi vendégek egymáshoz viszonyított aránya igencsak hektikusan alakult ezen időszakban. Több vendégház esetében a 2011 évi vendégforgalom drasztikusan visszaesett (több szállásadó 2012-ben be is zárt). A kiszámíthatatlanság komoly problémát jelent a turisztikai vállalkozóknak, mivel ilyen esetben még egy évvel előre is nehéz tervezni (Szabó, 2013).

3. ábra. A vendégek és a vendégéjszakák számának alakulása 2005 és 2011 között az Ormánság falusi szálláshellyel rendelkező településein

Forrás: a KSH adatai alapján szerkesztette Józsa E. (2013)

Felelő(s) közösségek a turizmusfejlesztésben

A helyi lakosok, közösségek felelősségének a turizmusfejlesztésben éppúgy meg kell mutatkoznia, mint az élet egyéb területein. Az adott desztinációban működő turisztikai vállalkozások nemcsak a saját, hanem a helyiek életét is meghatározzák, hiszen múltjukat, emlékeiket, mindennapi életüket is „eladásra bocsátják” a különböző turisztikai csomagajánlatokon keresztül. A felelős közösségek szerepe nagy, mivel a turizmuson keresztül nemcsak a múlt felidézésére és bemutatására van lehetőség, hanem az ország több részén ez jelentheti a jövőt is, amely alakításában a jelenben élőknek hatalmas szerepe van. Így a helyi embereknek oda kell figyelni, hogy viszonyulnak a fejlesztésekhez, mit vesznek át a globális turisztikai trendekből, mit engednek meg vendégeiknek, hogy reprezentálják értékeiket, és hogy őrzik meg azokat a jövő generációk számára. Nekik mutathat ebben útmutatást az 1999-ben, Santiago de Chilében, elfogadott a „*Global Code of Ethics for Tourism*” című dokumentum, amely cikkelyeiben a helyes és követendő irányt igyekszik megmutatni turizmusban résztvevők és érdekeltek számára¹.

A tanulmány során azonban már többször elhangzott, hogy az Ormánságban hiányoznak az összetartó közösségek, az élet akármely területéről is beszélünk: szomszédi, rokoni, vagy munkakapcsolatok stb. Nem különbözik ez alól a vendégfogadás sem, ahol nem találunk olyan összefogást, együttműködést, amely különböző feladatok ellátásán keresztül (pl. stratégiák kidolgozása, pályázatok írása, projektek felügyelete, programok szervezése) előrelendítené a helyi szolgáltatók munkáját. (Szabó, 2013) Az egyes szolgáltatók egymás mellett élnek ugyan, de nem ismerik még egy településen belül sem a másik tevékenységét, és főképp nem ajánlják egymást vendégeiknek.

A különböző kor- és érdeklődési körű csoportok összetartása nemcsak a turizmus, de a helyi közösség számára is fontos lehet. Például egy-egy hagyományőrző, kézműves csoport kialakítása nemcsak a helyiek szabadidejét és a helyi közösség összetartását jelentheti, hanem jó alkalmat teremthet a turistáknak is arra, hogy hazánk egy-egy, esetleg elfeledett, hagyományát, mesterségét megismerjék, és esetleg később átültessék a nyaralás alatt tapasztaltakat mindennapi életükbe is. A jelenleg megfigyelhető turisztikai trendek ezt az irányvonalat alá is támasztják, a turisták egy szegmense kifejezetten nyitott és érdeklődő az új tapasztalatok, a hagyományok, a tradíciók iránt, míg az új turisták jellemzője a tudásra, valami új megtapasztalására való törekvés ezt tovább erősíti. (Aubert, 2011)

Azért, hogy a turizmusra is ható negatív a folyamatokat, főként az elidegenedést visszafordítsák és a térségben egy tudatos, az alternatív turizmus fogalomrendszeréhez is igazodó turizmusfejlesztés legyen a térségben 2009-ben megalakult az Ormánság Zöldút Munkacsoport. A munkacsoport Kémes településen kezdte működését, elindítója a Fenntartható Ormánság Nonprofit Kft. volt, amely szervezet átvette a „Zöldutak” kialakításának gondolatát² és azt igyekszik szélesebb körben terjeszteni az Ormánságon belül és kívül egyaránt, mintegy első lépésként a közösség- és a turizmusfejlesztés összehangolt munkálataiban.

¹<http://dtxq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/gcetbrochureglobalcodeen.pdf>

²Zöldutak (Greenways): olyan természeti folyosók, útvonalak, melyeket ökológiai funkciójuk figyelembevételével használhatunk sportra, turizmusra, kikapcsolódásra és mindennapi közlekedésre. Hasznosak a természetvédelem, a kulturális örökségvédelem és az egészségmegőrzés szempontjából. Segítik a helyi gazdaság fejlődését és a helyi közösségek megerősödését. <http://okotars.hu/tevekenysegeink/zoldut>

Az Ormánság természeti és kulturális örökségének feltérképezésén, védelmén és megőrzésén túl a munkacsoport egyik legfontosabb célja, hogy ösztönözze az ormánsági emberek összefogását, a közösségek újjáépítését. Emellett bevonja a helybelieket a tájegység egyedi turisztikai arculatának a kialakításába és a ma már leginkább kiegészítő jövedelemforrást jelentő turisztikai vállalkozásokat igyekszik összefogni, a köztük lévő kommunikációt megkönnyíteni, tudatos, összehangolt és felelősségteljes működésre ösztönözni.³

Összefoglalás

Az Ormánság természeti és kulturális értékei, adottságai révén mindenképpen vonzó lehet a különböző turizmusfejlesztési projektek szempontjából, amelyre az elmúlt két évtized során több példát is találunk (pl. Dráva I-II-III.). Azonban ezeknek a fejlesztéseknek az előkészítése és kivitelezése szinte minden esetben a helyi társadalom aktív bevonása nélkül valósult meg. Ezért tértünk ki a tanulmány során a helyi lakosság, a helyi közösségek, valamint a civil szféra együttes szerepének a fontosságára, akik nélkül a jövőbeli fejlesztések sem hozhatnak látványos sikert az Ormánságban. Szerencsére effajta kezdeményezésekből jelenleg többet is megemlíthetünk, mint például a komplex vidékfejlesztési céllal megvalósuló Ós-Dráva Programot, vagy az Ormánság Zöldút Mozgalmat, amely fókuszában a közösségen alapuló turizmusfejlesztés áll.

Irodalom

- Aubert, A. (1999). Az ökoturisztikai területfejlesztés szükségessége és modellje Magyarországon (pp. 74-81). In: Tóth, J. & Wilhelm, Z. (szerk.). *Változó Környezetünk*. Pécs: JPTE TTK FI – MTA RKK DTI.
- Aubert, A., Csapó, J., Gonda, T., Hegedüs, V. & Szabó, G. (2007). Turizmus és a terület- valamint vidékfejlesztés (pp. 76-133). In: Aubert, A. (szerk.). *A térségi turizmuskutatás és tervezés módszerei, eredményei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet.
- Aubert, A. (2011). *Turizmus trendek és térszerkezet Magyarországon*. Pécs: PTE TTK – Publikon Kiadó.
- Aubert, A., Pálfi, A. & Szabó, K. (2012). Turizmus a periferián – Az Ormánság (pp. 35-46). In: Győri, F. (szerk.). *A tudás szolgálatában*. Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Baranyi, B., Fekete, É. & Koncz, G. (2003). A roma-szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és a sellyei-siklósi kistérségekben. *Kisebbségkutatás* 3.
- Kelemen, Z. (2006). *Ökoturizmus – Természet, kultúra, harmónia*. Vác: Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány.
- Kiss, G. (1986). *Ormányság*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Lengyel, M. (2004). *A turizmus általános elmélete*. Budapest: HFF-KIT Kiadó.
- Puczkó, L. & Rácz, T. (2005). *A turizmus hatásai*. Budapest: Aula Kiadó.
- Rudl, J. (2009). Demográfiai folyamatok az Ormánságban (pp. 252-279). In: Reményi, P. & Tóth, J. (szerk.). *Az Ormánság helye és lehetőségei*. Pécs: Publikon Kiadó.

³<http://zoldutak.hu/ormansag-zoldut/>

- Szabó, G. & Csapó, J. (2012). A vidéki turizmus helyzete és perspektívái a Dél-Dunántúlon (pp. 768-777). In: Nyári, D. (szerk.). *Kockázat – Konfliktus – Kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmánykötete*. Konferencia helye, ideje: Szeged, Magyarország, 2012.09.05-2012.09.07. Szeged: SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék.
- Szabó, K. (2013). A turisztikai szereplők együttműködésének legfőbb kérdései az Ormánságban. *Területfejlesztés és Innováció* 1.
- Tésits, R. (2009). Munkaerőpiaci adottságok (pp. 402-460). In: Reményi, P. & Tóth, J. (szerk.). *Az Ormánság helye és lehetőségei*. Pécs: Publikon Kiadó.
- http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/gcetbrochure_globalcodeen.pdf
- <http://okotars.hu/tevekenysegeink/zoldut>
- <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haDetails.jsp?query=kshquery&lang=hu>
- <http://www.baranyavidek.hu>
- <http://www.barko.hu/bmmk/>
- <http://www.osdrava.hu/os-drava-program/telepulesek/>
- <http://zoldutak.hu/ormansag-zoldut/>